

ТҮККИЗ ЮЗ ИККИНЧИ (1496-1497) ЙИЛ ВОКЕАЛАРИ

Ушбу кишда Бойсункур мирзонинг иши анча ривож топган эди. Султон Али мирзо томонидан Абдулкарим ашрит Кўфин ва унинг якинидаги мавзеларга келган эди. Самарканддан Махдий Султон Бойсункур мирзо лашкарининг хужумчи кисмини бошлаб келиб, буларнинг устига ташланди. Абдулкарим ашрит билан Махдий Султоннинг ўзлари юзма-юз бўлдилар. Абдулкаримнинг отига Махдий Султон черкасий килич солиб йикитди. Ўзи тураётган холатида Махдий Султон кўлининг тирсагидан чопди. Уни кўлга тушириб, ўша хужумчи лашкарни яхши босдилар. Бу султонлар Самарканд ишини ва мирзоларнинг салтанатини кучсиз билиб, айрилиб, бахорда Шайбонийхон қошига кетдилар.

Шунча вокеалардан сўнг самаркандликлар тўпланиб, Султон Али мирзонинг қаршисига лашкар тортиб чиқдилар. Бойсункур мирзо Сарипулга келди. Султон Али мирзо Хожайи Кордзанга келди. Ушбу фурсатда Хожа Мунир Ўшийнинг кутқуси билан Хожа Абулмакорим ва Андижон бекларидан Вайс Логарий, Мухаммад Боқир ва яна Косим дўлдой ҳамда Бойсункур мирзонинг бир гуруҳ яқин қишилари Бухоро устига юрдилар. Яқин етганларида Бухородагилар хабардор бўлдилар, буларнинг ишлари юришмай, ортга қайтдилар.

Султон Али мирзо билан кўришга-нимизда, ёзда улар Бухородан, мен Андижондан келиб, Самаркандни камал қиламиз, деб қелишилган эди. Ўша ваъдалашувга кўра, рамазон ойида Андижондан отланиб, Ёрайлок мавзесига етганда, мирзоларнинг юзма-юз ўтирганлари хабарини эшитиб, Тўлун Хожа мўғулни икки-уч юз жангари йигитлар билан хужумчи қисм қилиб айирдик. Яқин етганимизда Бойсункур мирзо бизнинг бораётганимиздан хабар топиб, сафи бузилган йўсинда орқасига қайтади. Бу йигитлар ўша кеча уларнинг йўлини кўндалангига қесиби чиқиб, кўп қишини отиб, анча ўлжа келтирдилар.

Биз бир-икки кундан сўнг Шероз кўргонига етдик.

Шероз Косим дўлдойда эди. Кўргонбеги Шерозни саклай олмай, кўргонни топширди. Шероз кўргони Иброҳим сору ихтиёрига берилди. Тонгда фитр хайити намозини ўша ерда ўқиб, Самарканд сари йўлга чиқиб, Обёр истирохатгоҳига тушдик. Ўша қуни Косим дўлдой, Вайс Логарий, Хасан набира, Султон Мухаммад Сайфал, Султон Мухаммад Вайс уч-тўрт юз қиши билан келиб, мулозамат қилдилар. Бойсункур мирзо кўчиби, орқага қайтгач, биз айрилиб подшоҳ қуллугига келдик, дейишди улар. Охири маълум бўлдики,

булар бахслашиб Бойсун-кур мирзодан айрилиб, Шерозни мудосфаа килгани келган эканлар. Шероз иши бундай бўлгач, ноилож қолиб келишибди.

Корабулокка тушганимизда баъзи ерли кишиларга бебошлик килган (талаган) мўгулларни тутиб келтирдилар. Косимбек сиёсат учун икки-учтасини парча-парча килдирди. Тўрт-беш йилдан сўнг харбий саргардонликларда Масчодан хон қошига — Тошкентга йўл олганимизда Косимбек шу сабабли биздан айрилиб, Хисорга кетди. Корабулоқдан ўтиб, сув кечиб, Ём тўгрисида тушдик. Ушбу кун баъзи хос беклар Хиёбон бошида Бойсункур мирзонинг одамлари билан тўкнашдилар. Султон Ахмад Танбалнинг бўғзига найза санчиб йикитдилар, лекин қўлга тушмади. Хожа Калоннинг катта акаси Хожаго Мулло Садрнинг йўгон томири-га ўк теғди. Ўша захоти Тангри раҳматига борди. Жуда яхши йигит эди. Отам ҳам кадрлаб, мухрдор қилиб эди. Толиби илмлиги бор эди, тилни хийла билар эди, мактуб ёзиши ҳам яхши эди. Қушчиликни ва дуо билан ёмгир ёғдиришни ҳам биларди.

Ём атрофларида эканимизда шаҳардан кўп бозорчилар ва хар хил одамлар чиқиб, ўрдамиз бозорга айланиб, савдо-сотик қилар эдилар. Бир куни кечкурун бирдан халойик гавго кўтариб, мусулмонлар молини батамом талон-торож қилдилар. Лашкар забти шу даражада эдики, элнинг таланган нарсаларининг ҳаммасини сакламай қайтариб берсин-лар, деган фармон бўлди. Эртаси эрталаб икки-уч соат ичида бир катим ип ва игна синигигача бирор нарса лашкар қўлида қолмади, ҳаммасини эгаларига қайтариб бердилар.

У ердан кўчиб Самарканднинг шарк тарафидаги Хон юртига тушилди. Бу жой Самарканддан уч қурўх масофада. Қирк-эллик кун бу юртда ўтирилди. Бу юртдалигимизда бир неча маротаба ташқаридан ва ичкаридан юракли йигитлар Хиёбонда яхши қилич қопишди. Бир марта Хиёбонда Иброҳим бекчиқ қиличқозлик қилганда юзини қопдилар. Шундан сўнг уни Иброҳим қопуқ дер эдилар. Яна бир сафар Хиёбонда Пули Мағокда (Гор қўприги) Абулқосим қўхбур бировни гурзи билан урди. Яна бир марта Хиёбонда Тарнов мавзесида жанг бўлди. Мирзошоҳ қавчин гурзи билан бировни қулатди. Мирзошоҳ қавчинни эса шундай қопдиларки, бўйнининг ярмигача қесилганди, катта томиригина қесилмаганди.

Хон юртида эканимизда қўргондагилар қириб билан қиши юбориб, қечаси Гори Ошиқон тарафига қелинг, қўргонни берамиз, дедилар. Бу хаёл билан қечаси отланиб, Пули Мағокка бордим. Бир гуруҳ сара йигитлар ва қиёдалар ваъдалашган ерга юборилди. Ичкаридан бизнинг қиёдалардан гафлатда қолдириб тўрт-бештасини ўлдирдиларки, хабардор бўлдик. Хийла қасур қиёдалар эдилар. Бирисининг оти Хожи эди. Менга ёшлигидан қизмат қиларди. Яна бирини Махмуд Қундури сангақ дер эди. Барчасини ўлдирдилар.

Бу юртда эканимизда Самарканддан шаҳарликлар ва бозорчилар шунчалиқ кўп қикқан эдики, лашкар ўрдаси шаҳарга айланганди. Шаҳардан хар нима истасалар, лашқаргоҳдан топиларди. Бу муддатда Самарканддан бошқа барча қўргонлар ва тоғу туз қўл остимга қириб эди. Шовдор тоғининг этагида Ургут номли қўргонни бир жамоа берқитди. Зарурат бўлиб бу юртдан қўчиб, Ургут устига борилди. Токат қилолмай Хожа Қозини орага қолиб қелдилар. Биз ҳам гуноҳларини афв қилдик. Яна Самарканд қамалига қайтдик.

Ушбу йили Султон Хусайн мирзо билан Бадиуззамон мирзо орасидаги нифоқлар урушга айланди. Бунинг тафсилоти шуқи, ўтган йили Балхни Бадиуззамон мирзога, Астрободни Музаффар мирзога бериб қуллуқ қилдирган эди, бу ҳақда юқорида ёзган эдик. Ўша

муддатдан бу муддатгача кўп элчилар бориб-келдилар.

Охири Алишербек ҳам элчиликка келди. Харчанд харакат килсалар ҳам Бадиуззамон мирзо Астрободни инисига бермокка рози бўлмади: „Менинг ўғлим Мухаммад Мўмин мирзони хатна килганда, мирзо унга багишлаган“, деди.

Бир куни Алишербек билан Хусайн Бойкаро орасида бир суҳбат бўлиб ўтдики, бу мирзонинг тезфахмлигига, Алишербекнинг кўнгли нозик ва юмшоклигига далилдир. Алишербек махфий сўзларни мирзонинг кулогига кўп гапирди. Тагин дедики: „Бу сўзларни унутинг“. Мирзо дархол айтдики: „Кайси сўзларни?“. Алишербек кўп таъсирланиб, роса йиглади.

Охири ота-ўғил орасидаги бу гап-сўзлар шунга олиб келдики, отаси отасининг устига ва ўғли ўглининг устига Балх ва Астрободга лашкар тортдилар. Султон Хусайн мирзо Бадиуззамон мирзо устига, Музаффар Хусайн мирзо Мўмин мирзо устига лашкар тортди. Гурзивоннинг куйисида Якчирог ўтлогига куйидан Султон Хусайн мирзо, юкоридан Бадиуззамон мирзо келдилар. Чоршанба куни рамазон ойининг бошида Абулмухсин мирзо Султон Хусайн мирзонинг бир неча беклари ва бир даста хужумчиси билан илгарирок келди. Унчалик кўп уруш ҳам бўлмади, Бадиуззамон лашкари босилди. Кўп сара йигитлар кўлга тушди. Султон Хусайн мирзо барчасининг бошини кестирди. Ёлгиз бу эмас, қачонки бир ўғли ёвлашган бўлса, хамиша бостирди. Кўлга тушган навкарларининг барчасининг бошини кестирди. Хак унинг томонида бўлгач, у не килсин. Бу мирзолар шунчалик бузукчилик ва айш-ишратга машгул эдиларки, рамазондек табаррук ва азиз ойга бир кечалик фурсат колганда, отасидек кўпни кўрган ва ишбилармон подшоҳ ярим кун-

лик йўлдан келган вақтда ҳам, отасидан ийманмай, Худодан кўркмай, хануз иши май ичмок, мажлисоролик билан дилхушликка берилмок бўлди: мукаррардирки, бундай киши ўшандай шикаст топади ва бундай яшаган элни хар ким енга олади.

Неча йилки, Астробод ҳукумати Бадиуззамон мирзода эди, хонадон ахли ва хизматкорлар ҳамда йигит-яланги жуда серзавк ва зеб-зийнатга ботган эди. Олтин ва кумуш асбоб-анжомлари жуда кўп эди. Дабдабали кийинган йигитлари ва чопкир отлари беҳисоб эди. Барчасини шу ерда бой берди. Кочаётганида тоғ йўлига учраб, эниш ва учма жойларга йўликиб, ўзи ташвиш билан учмадан тушди. Кўп эли бу учмада нобуд бўлди.

Султон Хусайн мирзо ўғлини бостиргандан сўнг, Балхга келди. Бадиуззамон мирзо Балхга Шайх Али тагойини кўйиб эди. Чора кила олмай, чикиб Балхни топ-ширди. Султон Хусайн мирзо Балхни Иброхим Хусайн мирзога бериб, Мухаммад Валибек ва Шох Хусайн танкўрикчини у билан колдириб, ўзи Хуросонга кайтиб кетди.

Бадиуззамон мирзо шикастдан сўнг таланиб, бор-будини олдириб, йигит-яланг ва яёв-яланги билан Кундузга—Хисравшоҳга томон йўл олди. Хисравшоҳ ҳам яхши хизматлар килди. От ва туядан, чодир ва шохона чодирлардан, балки барча сипоҳилик ярог-аслаҳасидан мирзога ва мирзо билан бўлганларга бериб, шу даражада хизмат ва одамгарчилик килдики, буни кўрганлар: бурунги ярог-аслаҳа билан бунинг ўртасида фарк йўк, тафовут балки тилла ва кумуш нарсалардагина холос, дедилар.

Султон Масъуд мирзо билан Хисравшоҳнинг орасида Султон Масъуднинг бекарорлиги, Хисравшоҳ обрў-эътиборининг ортганидан жанжал ва гина-кудуратлар чиккан эди.

Хисравшоҳ Вали ва Бокини Бадиуззамон мирзога кўшиб, Султон Масъуд мирзонинг устига — Хисорга жангга юборди. Улар кўргонга якин ҳам кела олмадилар.

Атроф-теваракдан наридан-бери бир-икки килич солишдилар. Бир навбат Хисорнинг

шимол тарафи Кушхона ўлангида Муҳиб Али қўрчи элдан айрилиб келиб, яхши жанг килди. Отдан йикилиб қўлга тушиш олдида яна у томондан зўрлаб, халос килдилар. Бир неча кундан сўнг нари-бери сулх тузган бўлиб, кайтиб кетдилар.

Бир неча кундан сўнг Бадиуззамон мирзо тоғ йўли билан Кандахор ва Замини Доварга: Зуннун аргун ва унинг ўгли Шох Шужоъ аргун томонга жўнади. Зун-нун аргун хасислик ва бахиллигига кара-май, яхши хизматлар килди. Бир тортик килганда кирк минг қўй совга килди.

Гаройиб воқеалардан бири шуки, Султон Хусайн мирзо Бадиуззамон мирзони енган чоршанба куни, Астрободда Музаффар мирзо Муҳаммад Мўмин мирзони енгади. Бундан ҳам ажаброги шундаки, Чахоршанба исмли киши Муҳаммад Мўмин мирзони қўлга тушириб келтиради.

давоми бор